

O SPADĂ MEDIEVALĂ TRANSILVĂNEANĂ ÎN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE DIN CONSTANȚA

Zeno Karl PINTER*

Keywords: *medieval sword, Transylvania, Dobruja, 14th – 15th century.*

Cuvinte cheie: *spadă medievală, Transilvania, Dobrogea, secolele XIV-XV.*

Abstract: *The present article deals with a medieval sword kept and exhibited at present in the Museum for National History and Archaeology Constanța. But the piece seems to come from Transylvania, where there are convincing analogies and parallels, sustained also by information telling that the sword only arrived in Constanța in the 70s of the last century. The sword is a heavy weapon for two hands, with a slender blade, sharp tip and middle nervures on the blade faces. It is typologically analyzed and chronologically dated to the first half of the 15th century.*

Rezumat: *Prezentul material abordează o spadă medievală ce se păstrează și este expusă în prezent în Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța. Piesa pare să provină însă din Transilvania, unde există analogii și paralele convingătoare, susținute și de informații ce relatează că spada a ajuns la Constanța doar în anii '70 ai secolului trecut. Spada, o armă grea, pentru două mâini, cu lamă zveltă, vârf ascuțit și nervuri mediane pe fețele lamei, este analizată tipologic și încadrată cronologic în prima jumătate a secolului al XV-lea.*

În bogata colecție a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, am putut remarca o piesă, expusă în prezent în sala rezervată Evului Mediu, ce face notă distinctă între armele de factură dominant orientală ale expoziției (**Fig.1**). Este vorba despre o spadă medievală, la prima vedere din perioada Evului Mediu târziu, destul de rar întâlnită pe teritoriul României în spațiul extracarpatic, dar cu atât mai des în zona Transilvaniei și a Banatului. Dilema a fost destul de repede clarificată cu ajutorul amabil al colegilor constănțeni, mai vechi angajați ai muzeului, ce ne-au relatat modul de intrare a

* Zeno Karl Pinter: Prof. Dr., Universitatea "Lucian Blaga", 550024 Sibiu, B-dul Victoriei nr. 5-7; cercetător, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, 550024 Sibiu, B-dul Victoriei nr. 40; e-mail: zenopinter@yahoo.de.

piesei în inventarul colecției¹. Piesa nu a fost descoperită în Dobrogea și nu se cunoaște cu exactitate locul de proveniență al acesteia, spada fiind adusă în muzeu de către Domnul Iulian Antonescu în anii '70 ai secolului trecut, de undeva din Ardeal, în contextul cultural-politic și conceptul muzeologic bine cunoscut colegilor mai vârstnici și asupra căruia nu dorim să ne oprim cu acest prilej. Dar tocmai din acest motiv am considerat necesară reconstituirea cât mai exactă a cronologiei și tipologiei acestei spade, a răspândirii acestei categorii de armament medieval, în acest fel existând posibilitatea restituirii, măcar științifice, a piesei către spațiul cultural-istoric de proveniență și în același timp putând fi evitate atribuirii viitoare, tentante dar nerealiste.

Piesa, actualmente inventariată sub numărul 20794, este destul de bine conservată și păstrează toate părțile componente, desigur afectate de oxidare, în special în zona tășurilor lamei. Lungimea totală reprezintă în prezent 1142 mm și putem afirma că lungimea inițială nu a depășit cu mai mult de 5 mm pe cea actuală.

Lama spadei este dreaptă și are lungimea măsurată între vârf și gardă, de 885 mm. Cele două tășuri ale lamei evoluează convergent spre vârful ascuțit, astfel încât lățimea lamei măsoară 56 mm la gardă, 36 mm la jumătatea lamei și 24 mm la 100 mm de vârf. Profilul lamei este rombic cu grosimea maximă de 9 mm la intrarea în gardă. Grosimea scade armonios și proporțional cu lățimea lamei, până la valoarea de 2 mm la vârf. Astfel, pe cele două fețe ale lamei se generează câte o nervură mediană, vizibilă de la gardă până la 110 mm de vârf.

Garda spadei este dreaptă și are lungimea de 186 mm. Lățimea gărzii este de 10 mm la mijlocul acesteia, evazându-se către cele două capete până la valoarea de 27-28 mm. Evazarea lățimii se produce doar în partea dinspre lamă, partea dinspre mâner rămânând dreaptă. Grosimea evoluează invers proporțional cu lățimea, garda măsurând la centru, în zona nervurilor mediane ale lamei 20 mm, grosime ce scade la 6 mm la cele două capete. Fereastra gărzii, orificiul de prindere pe mâner și gardă este astfel realizat încât să se muleze perfect pe cele două elemente de fixare. Înspre lamă, deschiderea este 56 mm iar înspre mâner de 31 mm, astfel încât garda se așează perfect pe mâner și cuprinde umerii lamei în grosimea sa. Nu au putut fi observate urme de nituire, ceea ce duce la concluzia fixării gărzii prin metoda „baterii la cald”. Metoda este folosită la marea majoritate a spadelor medievale și implică o deosebită acuratețe a realizării ferestrei gărzii. Garda încălzită de fierar „până la roșu” este bătută pe mânerul și lama rece, astfel ca la răcirea gărzii, prin contractare, aceasta se strânge pe lamă și mâner asigurând o fixare foarte puternică².

Mânerul armei, realizat din aceeași bară de metal cu lamă, este drept și măsoară de la ieșirea din gardă și până la intrarea în buton 212 mm. Lățimea mânerului scade proporțional de la valoarea de 30 mm la gardă, până la 16 mm la intrarea în buton. Grosimea mânerului înregistrează valoarea maximă de 9 mm în apropierea gărzii și scade ușor până la 6 mm la buton. Mânerul păstrează același profil rombic ca lama, aspect mai rar întâlnit la aceste piese de armament. Acest aspect, precum și lipsa unor orificii de nituire, duce la concluzia înmănușării

¹ Mulțumim și pe această cale domnului dr. Gabriel Custurea pentru informația amabilă, cât și domnului dr. Cătălin Dobrinescu pentru ajutorul acordat.

² REITZENSTEIN 1964, p. 8 sqq.

mânerului prin înfășurare cu piele sau material textil direct pe tija metalică, fără folosirea prăselelor. Aceasta este de altfel metoda de înmănușare cel mai des folosită la spadele medievale, așa cum dovedesc puținele piese cu înmănușarea păstrată sau reprezentările din arta figurativă medievală³. Excepție de la acest sistem de înmănușare fac în general piesele ceremoniale sau de paradă, cu mânere bogat ornamentate, încrustate cu metale nobile și pietre prețioase sau bobinate cu sârmă torsadată din aur sau argint peste prăsele din os, corn sau lemn⁴.

Butonul mânerului este masiv, de formă ovală, cu proeminențe circulare pe fețele principale. Lățimea butonului este de 475 mm, iar grosimea de 340 mm. Nu pot fi observate urme de nituire, ceea ce ne face să credem că butonul a fost fixat pe tija mânerului, la fel ca și garda, prin metoda „baterii la cald”.

Pe baza caracteristicilor, a formelor și a dimensiunilor mai sus enunțate putem constata că piesa în discuție are aspectul general al unei spade grele occidentale ce poate fi lesne analizată comparativ cu piese de aceeași factură și încadrată cronologic și tipologic. Lama cu tășuri convergente spre un vârf ascuțit și nervurile mediane sunt considerate de lucrările de specialitate ca fiind caracteristice spadelor medieval târzii, ce nu pot fi coborâte cronologic mai jos de secolul al XV-lea. R.E. Oakeshott, tipologizând lamele spadelor medievale, încadrează lame foarte asemănătoare celei în discuție în „gruapa a doua”, respectiv tipul XV, varianta „a”, cu dateare foarte largă între 1350 și 1550, considerând însă nervurile mediane ca indiciu de dateare spre limita superioară a intervalului cronologic amintit⁵. În Polonia o lamă asemănătoare este datată între sfârșitul secolului al XIV-lea și mijlocul secolului al XV-lea⁶. În tipologia dezvoltată de noi pentru piesele din Transilvania și Banat, lama spadei păstrate la Constanța poate fi încadrată în categoria lamelor „pentru lovit și împuns” sau doar „pentru împuns” respectiv „categoria I”, cu dateare începând de la sfârșitul secolului al XIV-lea și continuând până în prima jumătate a secolului al XV-lea⁷.

Garda spadei păstrate la Constanța are o răspândire destul de largă și își găsește numeroase analogii în tipologiile consacrate. R.E. Oakeshot încadrează gărzi asemănătoare în „stilul 7”, propunând datarea lor în secolul al XIV-lea⁸, iar o gardă de perfectă corespondență tipologică apare pe o spadă păstrată la Cracovia fără loc de proveniență cunoscut și datată după mijlocul secolului al XIV-lea⁹. A. Bruhn de Hoffmeyer, include piesele cu gărzi asemănătoare în categoria „spadelor gotice” pe baza curentului cultural-artistic cu care sunt contemporane, respectiv în „grupa III-d”, cu dateare după anul 1350¹⁰. În tipologia spadelor din Transilvania și Banat, gărzi de aceeași factură sunt incluse în „varianta g”¹¹, cu exemplificare pe piesele de la Agnita¹².

³ PINTER 1999, p. 80.

⁴ PINTER 1999, p. 248-250 și Pl. 22-24.

⁵ OAKESHOTT 1960, p. 63.

⁶ GLOSEK, KAJZER, NADOLSKI 1978, p. 80 sq.

⁷ PINTER 1999, p. 95.

⁸ OAKESHOTT 1960, p. 115.

⁹ GLOSEK, KAJZER, NADOLSKI 1978, p. 81.

¹⁰ HOFFMEYER 1954, p. 191.

¹¹ PINTER 1999, p. 97.

¹² RILL 1983, p. 82 sq; HEITEL 1995, p. 63 sq; PINTER 1999, p. 146 sqq.

Mânerul are o lungime mare în comparație cu lama, ceea ce îl încadrează cu ușurință în categoria mânerelor „pentru două mâini”, sau „dimensiunea m 2” a tipologiei noastre¹³. Tijele ce depășesc 200 mm sunt destul de rare. În materialul Transilvan, doar mânerul spadei de la Agnita este mai lung (221 mm), și după cum s-a arătat deja, această piesă are și o gardă asemănătoare cu piesa de la Constanța.¹⁴

Butonul mânerului este considerat de către majoritatea lucrărilor de specialitate drept cel mai sigur element pentru încadrarea cronologică și tipologică a spadelor medievale¹⁵. Butonul spadei păstrate la Constanța face însă notă discordantă și nu are o paralelă absolută în materialul din România. Forma butonului ar fi o combinație între „forma 11” și „forma 12” a tipologiei noastre, ambele databile la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea¹⁶. O foarte amplă tipologie a butoanelor este dezvoltată de către M. Aleksić¹⁷, dar nici între aceste butoane nu întâlnim o corespondență absolută. Poate cea mai apropiată forma ar fi cea defintă de M. Aleksić drept „tipul K”, mai exact „tipul K1” considerat drept o combinație între „tipul K” și „tipul Z”, datat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea¹⁸.

Coroborând toate aceste date și analizând încadrările cronologice și tipologice ale părților componente, putem concluziona că spada păstrată la Constanța este o spadă pentru lovit și împuns și pentru mânuiră cu două mâini. Mânerul foarte lung permite mânuirea cu ambele mâini chiar și în cazul în care luptătorul utilizează mănuși de luptă din zale sau din plăci metalice articulate. Lama grea și în același timp foarte ascuțită spre vârf oferă atât posibilitatea lovirii eficiente cât și împungerea. Butonul masiv asigură contrabalansarea lamei grele și aduce centrul de greutate a armei la jumătatea distanței dintre mijlocul lamei și gardă, permițând o mânuire lesnicioasă chiar și cu o singură mână, atunci când priza se face la gardă. Acest tip de spadă evoluează din armele cavaleresti ale Evului Mediu timpuriu, datorită necesității adaptării acestor arme la armurile tot mai sofisticate. Dacă împotriva spadelor medieval timpurii, pentru lovit cu o singură mână, se dezvoltă armurile din plăci metalice articulate, împotriva acestor noi armuri se dezvoltă spade precum cea păstrată la Constanța. Lovirea violentă cu două mâini poate deteriora sau sparge plăcile armurilor, iar vârful foarte zvelt poate pătrunde prin interstițiile armurilor și poate străpunge cu ușurință cămășile de zale. Pentru a face față acestor puternice lovituri și a nu se rupe la atacul frontal, lamele acestea destul de zvelte sunt prevăzute cu nervuri de întărire, renunțându-se la vechile șențuiri mediane, sau „șanțuri pentru scurgerea sângelui” (Blutrinne), tipice pentru lamele late ale Evului Mediu timpuriu. Spade de tipul celei păstrate la Constanța s-au produs în majoritatea atelierelor specializate ale Europei, inclusiv în orașele Transilvaniei, în care bresle specializate în făurirea de spade sunt menționate încă din secolul al XIV-lea¹⁹, iar

¹³ PINTER 1999, p. 96.

¹⁴ Vezi *supra*, n. 12.

¹⁵ RUTKAY 1976, p. 246.

¹⁶ PINTER 1999, p. 99 sq.; vezi și Pl. 32.

¹⁷ ALEKSIĆ 2007, p. 23-25.

¹⁸ ALEKSIĆ 2007, p. 55-58.

¹⁹ ȚIPLIC 2001.

producerea unor spade eficiente este certificată arheologic, prin descoperirea de lame în curs de prelucrare în inventarul fierăriei de la Șelimbăr, datată în secolul al XIII-lea²⁰. Un exemplar transilvănean foarte asemănător spadei păstrate la Constanța a fost recent publicat și datat în secolul XV, fără să se precizeze exact locul de proveniență, dar păstrat la în prezent în colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei (**Fig. 2-d**)²¹. O piesă de maximă corespondență tipologică a fost descoperită întâmplător în apropiere de cetatea Belgradului și datată în secolul al XV-lea (**Fig. 2-c**). Un număr impresionant de spade de acest tip sunt păstrate în colecțiile din Istanbul și provin din arsenalul istoric de la Alexandria, unde au fost acritic inscripționate la momentul intrării lor în posesia sultanilor mameluci, drept cadouri sau capturi de război, între anii 1375 și 1437²². Pieseile provin din Germania, Italia, Ungaria și Europa de SE, iar exemplarele ce se aseamănă cel mai mult cu spada păstrată la Constanța sunt încadrate de către D.C. Alexander în „Grupa VIII”, cu butoane ovale aplatizate pe fețe, lame zvelte și mânere lungi²³. O piesă aproape identică cu cea de la Constanța este cea cu numărul 29, inscripționată ca intrată în arsenal în „luna Muharran anul 836” adică lunile august-septembrie ale anului 1400, iar una foarte asemănătoare este cea cu numărul 30 și cu aceeași dată de intrare²⁴.

Astfel, pe baza datărilor oferite de tipologiile europene consacrate, a paralelelor cu piese bine datate și cu contextul istoric în care apare acest tip de spadă, putem afirma că spada păstrată în muzeul constănțean este databilă în prima jumătate a secolului al XV, perioada de folosire întinzându-se dincolo de mijlocul acestui veac. Folosirea acestor spade de către luptătorii ardeleni, teama pe care o provocau și impactul lor asupra pricipalilor inamici, războinicii otomani, reiese chiar și din relatări ale izvoarelor scrise. Relatând campania otomană din 1442, condusă de Mezid-bei în zona Sibiului și bătălia de la Sântimbru cu urmările sale nefaste, cronicarul turc Sa'adeddin Mehmed descrie moartea cumplită a beifului otoman sub loviturile spadelor grele ardelenesti: „L-a atacat pe Mezid bei și l-a împresurat, luându-l la mijloc ca într-o pecete, l-au omorât plini de ură mare, *cu săbiile lor grele*, ca și pe turcii care zăceau adormiți alături de prăzile lor”²⁵.

Ca argument suplimentar al datării propuse, putem aduce numeroase exemple de reprezentări ale acestui tip de spadă în arta figurativă a secolelor XIV-XV. Nu vom aduce în discuție cunoscuta cronică a lui Froissart, sau marile cronici franceze, ce abundă în reprezentări de piese de armament din această perioadă, căutând doar câteva exemple din spații geografice și cultural-istorice mai apropiate. În Cronica Pictată de la Viena, realizată în jurul anului 1370, pe prima pagină ce îl reprezintă pe regele Ludovic I tronând între vasalii săi, grupul de cavaleri din dreapta tronului poartă armuri din plăci metalice și spade foarte asemănătoare celei în discuție (**Fig. 2-a**)²⁶. Pe efigia funerară a ducelui Stibor

²⁰ HOREDȚ 1957; RILL 1983, p. 81 sq., fig. 2.; PINTER 1999, p. 130.

²¹ CHRZANOVSKI, RUSU, SĂLĂGEAN 2010, p. 98.

²² ALEXANDER 1985, p.83.

²³ ALEXANDER 1985, p. 86.

²⁴ ALEXANDER 1985, p. 107.

²⁵ GUBOGLU, MEHMET 1966, p. 311 sq.

²⁶ PINTER 1999, p. 232.

(† 1434), păstrată la Muzeul Național din Budapesta, defunctul este reprezentat în armură din plăci și încins cu spadă zveltă cu mâner lung (**Fig. 2-b**)²⁷, iar în pictura murală păstrată în biserica lutherană din Mediaș, realizată înainte de 1420, apar spade asemănătoare în mai multe scene ²⁸.

Constatăm deci că cea mai bună corespondență tipologică de pe teritoriul României pentru spada păstrată la Constanța, o reprezintă spada de la Agnita, păstrată la Muzeul Brukenthal din Sibiu, în vechea colecție de arme a arsenalului sibian. În fotografiile istorice ale vechii colecții-depozit se pot de altfel observa mai multe spade ce nu pot fi identificate în actualul inventar²⁹, iar din informațiile furnizate de către fostul custode al colecției, reiese că mai multe spade din vechiul arsenal au fost „transferate” în anii 70, uneori fără acte, pentru a îmbogăți expozițiile tematice ale acelei perioade³⁰. Prin urmare, o încadrare a acestei piese în peisajul istoric național sau zonal este destul de dificilă, putând fi legată mai ușor de evenimentele militare desfășurate în Transilvania de Sud în prima jumătate a secolului al XV-lea, de campaniile antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara și mai puțin de evenimente similare petrecute în Dobrogea în același interval cronologic, fără să excludem posibilitatea folosirii unor astfel de arme în zona Mării Negre, areal atât de disputat în epocă între genopvezi, venețieni și turci. Chiar dacă proveniența transilvană a spadei păstrate la Constanța pare certă, putem spune că prezența acestei frumoase piese în expoziția prestigiosului muzeu dobrogean are o dublă semnificație. Acest exponat este mărturia unei concepții muzeistice discutabile și a încercărilor de abordare uniformistă a istoriei, în cadrul căreia, dacă nu existau argumentele în sprijinul unui comandament ideologic, se aduceau din altă parte... Pe de altă parte, prezența unei spade de la mijlocul secolului al XV-lea la țărmul Mării Negre se justifică, măcar prin faptul că astfel de arme au fost folosite cu siguranță în campaniile militare ale lui Iancu de Hunedoara, și foarte probabil în marea bătălie de la Varna, din 10 noiembrie 1444.

²⁷ ALEKSIĆ 2007, p. 47.

²⁸ DRĂGUȚ 1976.

²⁹ NIȚOI 2007, p. 14.

³⁰ Mulțumim și pe această cale custozilor colecției de arme și armuri a Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, doamna Roman și doamna Anca Nițoi, pentru informațiile amabile și pentru sprijinul acordat.

BIBLIOGRAFIE

ALEKSIĆ 2007 - M. Aleksić, *Medieval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th Century*, Belgrade, 2007.

ALEXANDER 1985 - D.G. Alexander, *European Swords in the Collections of Istanbul. Part I. Swords from the Arsenal of Alexandria*, în *Waffen und Kostümkunde* 27 (1985), 2.

CHRZANOVSKI, RUSU, SĂLĂGEAN 2010 - L. Chrzanovski, C. Rusu, T. Sălăgean, *România Medievală / Medieval Romania*, București, 2010.

DRĂGUȚ 1976 - V. Drăguț, *Picturile murale de la Mediaș*, BMI 2 (1976).

GLOSEK, KAJZER, NADOLSKI 1978 - M. Glosek, L. Kajzer, A. Nadolski, *Broń średniowieczna z ziem polskich*, Łódź, 1978.

GUBOGLU, MEHMET 1966 - M. Guboglu, M. Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române, I, sec. XV-mijlocul secolului XVII*, București, 1966.

HEITEL 1995 - R.R. Heitel, *Spade din secolul al XII-lea în muzeele din România*, SCIVA 46 (1995), 1.

HOFFMEYER 1954 - A. Bruhn de Hoffmeyer, *Middelalderens tvaeggede svaerd*, København, 1954.

HOREDT 1957 - K. Horedt, *Eine sächsische Schmiede des 13. Jahrhunderts*, în: *Emlékkönyv Kelemen Lajos, Kolozsvár*, 1957.

NIȚOI 2007 - A. Nițoi, *Arme și armuri în colecțiile Muzeului Brukenthal*, Sibiu, 2007.

OAKESHOTT 1960 - R.E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, London, 1960.

PINTER 1999 - Z.K. Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat*, Reșița, 1999.

REITZENSTEIN 1964 - A. von Reitzenstein, *Der Waffenschmied*, München, 1964.

RILL 1983 - M. Rill, *Mittelalterliche Schwerter im Brukenthalmuseum*, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 26 (1983), 2.

RUTTKAY 1976 - A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*, *Slovenská Archeológia* 24 (1976), 2.

ȚIPLIC 2001 - I.M. Țiplic, *Breslele producătorilor de arme din Sibiu, Brașov și Cluj (sec. XIV-XVI)*, Sibiu, 2001.

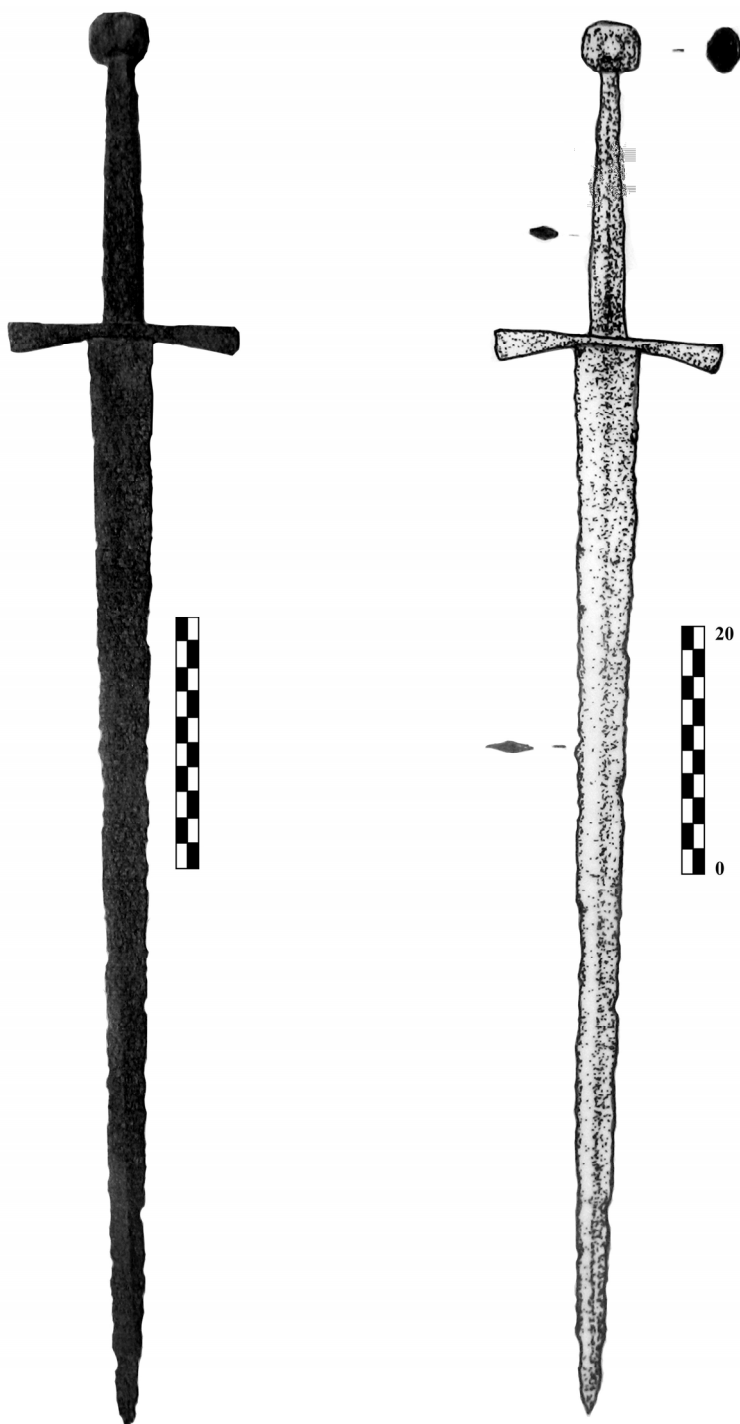

Fig. 1

